

SECȚIUNEA III: COMERȚUL ȘI INDUSTRIA

Cap. I: Negoțul

§ 92. MONETE. — Transacțiunile financiare se făceau după o sistemă unitară luată de la Turci și a cărei unitate fictivă era leul: arslani gurus „piastrul cu leul“, nume dat la început talerului olandez (loewen riksdaler), apoi leului de argint bătut pentru întâia oară de Soliman II.

Leul vechi era împărțit în 40 parale sau 120 aspri (akçe), numiți și lescăi, iar în vechime mangări: $\frac{1}{4}$ dintr'un leu se numia ort (la Turci rup), $\frac{1}{3}$ tult (sau leiță), $\frac{3}{4}$ zlot. O piesă de 5 parale (sau 5 lei) se numia beșlic, de 10 onluc, de 13 firfiric, de 20 irmilic, de 60 altmişlic, de 100 iuzluc.

Sumele mari se calculau după pungă (kese), o pungă conținând 500 lei vechi; iar o sumă fixă de 36000 pungi se numia „hazna“.

Monetele mărunte erau cele mai multe de aur: caragroșul sau ichilicul avea valoarea de 2 lei (de aceeași valoare era și galbenul zingirliu), cércliul de 3 lei, nisféua de 4 lei, zarmacupul de 5 lei, timinul de 10 lei, direcliul de 12 lei, misirliul de 17 lei, irmilicul (ca și stambolul) de 20 lei, funduciuul de 25 lei și mahmudéua de 45 lei.

Galbenul era împărătesc sau ug (numit și

„magiar“) în valoare de 2 lei $\frac{1}{4}$ și galbenul venețic de 2 lei $\frac{1}{2}$; la Grecii moderni: βενέτικο πλοῦρι: și οὔγγρι:κο sau σερίφι.

Dionisie Eclisiarchul enumără ast-fel, sub anul 1775, banii turcești cari erau în curs pe vremea lui Alexandru Ipsilant (II, 166): Orțița, orți, leite, zloți, lei, caragroși de 2 zloți și alții de 2 lei, și alții de 2 lei și jumătate: era galbeni în multe feluri... galbenii împărătesci era 4 lei și 8 creițari, olandezi 4 lei i 15 creițari, venetici 4 lei i 20 creițari...

Iar sub anul 1815 (p. 224): Bani s'a suit la prețul mare: leu turcesc de cei noi 50 par., caragroșu ce a fost 2 lei și jum. acum 3 lei 15 parale... Asemenea și galbenii turcești s'a suit la preț: stambolu 8 lei, misiru 7 lei, funduciu 11 lei.

Filimon despre monetele cari circula în timpul lui Caragea (p. 93): mahmudéua cu lei 38, dodecarul lei 12, funducul lei 22, nesféua lei 4, cercliul lei 3, galbenul lei 30, sgriptorul lei 12 par. 20, sfanțul lei 2, direcliul lei 12 par. 20, spețul lei 12, crontalerul lei 14, barbuta lei 2 par. 20.

Balada munténă „Badiul“ (Teodorescu, 541):

la intră în odaia mea,
Umple cu galbeni póla:
Tot cu galbeni venetici
De câte o sută și cinci;
Cu mahmudele turcesci,
Cu rubiele arăpesci,
Cu groșe lipovenesci,
Cu dinari moldovenesci
Și cu grivne muntenesci.

Aci se referă o serie de expresiuni relative la monete: calp, calpuzan, naht, peșin, tarapana, viznea etc.

Neguțătorii purtau diferite nume: cei ce făceau daraveri cu vite se numiau gelepi, cu grâne capanlii, cu blănuri cazacii etc. Mărfurile erau taxate la carvasară, conform unui tarif special numit când Testamentul vămi (din 1761)

și când Catalogul vămilelor (din 1792). Vama însăși se numia și ghiumruc, iar deciuiala de la cântărire (în Moldova) mortasipie.

§ 93. MĂSURI ȘI GREUTĂȚI. — Unitatea pentru stofe era cotul, numit arșin și halep, care se împărția în 8 rupi și rupul în 2 grifi. Alte unități erau testéua și topul, indicând anumite cantități de obiecte, în special de hârtie.

Unitatea de greutate era ocaua, împărțită în litre și dramuri (aceste două numiri luate din grecesce), iar dramul în tenchi. Apoi chila, numită stambolă adică chilă de Stambul, și dimerlia sau banița.

Și uneltele corespunzătoare: cântar, cinghel, terezie, tés.

În vremea veche, stăpânirea regulă prețul consumațiunilor de prima necesitate, în primul rînd al pâinii și al cărnii, ca să se vîndă cât se pôte de ieftin. Aga, intendentul pazarului, examina calitatea comestibilelor (o asemenea degustare se numia „cișniū“), verifica greutatețile și măsurile (acțiune numită „aiar“) și controla vîndarea după nartul sau tariful oficial.

Vechile măsuri și greutateți, ca și vechile monete, au eșit din us odată cu introducerea sistemului metric în 1864 și în 1881.

Pentru nomenclatura comercială existentă, a se vedea § 103.

§ 94. TRANSPORTUL. — Mijlocele de transport erau primitive într'o epocă, când trăsurile propriu-zise (numite în vechime butci, cocii, rēdvane) erau rezervate femeilor.

Organizarea regulată a poștelor în Turcia datéază abia de la 1840; la noi un început în această direcțiune se face după 1850.

Carele mari de transport purtau numele de chervan și haraba¹⁾.

Poșta, numită „menzil“, avea din distanță în distanță stațiuni săi conace, unde poposiau caii de olac și chirigiile, care transportau pe călătorii provăduți cu un răvaș de drum, teșchearea, și cu un blanchet de poștă, inam, cei din urmă fiind scutiți de ugeretul său plata transportului. Pentru serviciul special cu Pôrta erau călărășii, iar corespondența cu provincia o îngrijiau lipcanii, curieri analogi tătarilor turci.

Altminterea, boierii, ca și Turcii (la cari trăsurile erau necunoscute) umblau totdeauna călare, fie la visite, fie la parade. De aci importanța excepțională a calului în vechea noastră societate, în care călăria era unicul mijloc de transport.

Acest animal se bucură de o mare stimă la Orientalii, la Arabii și Turcii. Existența turco-tatarului era intim legată cu calul, așa că în turcesce expresiunea *călare* e sinonimă cu „perfect, distins“, iar *pe jos* corespunde lui „josnic, prost, mișel“²⁾.

Luxul unui Vizir sau Pașă se manifesta prin un tacâm bogat, prin harșale scumpe și printr'un mare număr de cai (une-ori peste 300).

Caii noștri erau foarte prețuiți și în Turcia pentru calitatea și frumusețea lor. Cantemir³⁾

¹⁾ d'Ohsson IV, 185: Dans les bourgs et dans les campagnes les femmes turques font usage d'une espèce de voiture qu'on appelle *araba*. Elle est entourée de balustrades de bois, couverte d'un tapis et trainée par des buffles. Généralement ces voitures peuvent contenir quatre, six et même huit personnes; elles sont assez longues pour servir de lit dans le besoin. Presque toutes sont garnies d'une espèce de matelas couvert de drap où l'on s'assied les jambes croisées, à la manière orientale.

²⁾ Vámbéry, *Cultur*, 191.

³⁾ Cantemir, *Moldova*, 82.

citéză proverbul turcesc „un tînăr persian și un cal moldovenesc sînt mai lăudați de cît toți ceilalți“. Mai ales erau căutate rasa arăpescă (*bidiviū*) și egiptenă (*misir*), cea din Bugiac (*bahmet*) și cea din Dobrogea (*hat*):

Un cal negru dobrogen,
Un cal sprinten voinicesc,
Plătia cît un cal domnesc...¹⁾

Ce importanță avea la Turci și la noi în trecut calul, dovedește existența unor înalți dignitari la Curtea Sultanului și a Domnului, cari aveau sub a lor îngrijire grajdurile și tacămurile de călărit. După cum la Saraiu era un Imbrohor și un Rahtivan, tot așa figurau la Curte un Comis și un Cămăraș de rafturi. Caii domnesci sau iedecurile (și în primul rînd tablașa) erau podoba ori-căruia alaiu și ei însiși aveau parada lor specială, cînd la St. Gheorghe erau duși în pompă la pășune (§ 61). Rîndașii sau seizi Domnului și ai boierilor erau originați din Orient²⁾.

De aci o bogată terminologie relativă la cal și călărie, care a subsistat pînă astăzi. Ast-fel: binigiū, iedecciū, giambaș, hergheliğiū; ciair, chiostec, dezghin, sapă; abraș, ciacăr; dalac, tecnefes. Calul de samar purta numele de belghir și saxana, iar turma de cai herghelie (despre tacămul calului și potcovitul său: § 105).

¹⁾ Alexandri, 73.

²⁾ Paul din Alep (II, 95): Merită de a fi observat că cei mai mulți comișei, ce poartă grija cailor domnesci și boieresci, sînt originați din țara noastră și din Egipt, mahometani și creștini. Boierii mai au o mulțime de sclavi negriteni cumpărați, pe cari poporul îi strigă: „Arab! Arab!“ Așa dară el crede, că toți oamenii din țara noastră sînt sclavi negriteni, buni spre a servi la grajduri, și de aceea ne desprețuește foarte mult; ast-fel că la sosirea noastră, cînd vedură pe Patriarchul, manierele și ceremoniile noastre, și observară eleganța cu care citiam grecesce, fură uimiți.

Ciaprazariî, numiî şi găitănari, fabricau în bumbac sau mătase bucmeele, ciaprazuri sau găitane, şireturi, tasmale şi terteluri; iar cusătura pe gherghef sau broderia, rezervată femeilor, se distingea prin alegerea desenurilor şi îmbinarea măestrită a colorilor. Sădecari sau meşteri-argintari broda în fireturi odóarele bisericesci.

Giuvaergii (în frunte cu cuiungi-başa sau starostele argintarilor) lucrau înainte zarfuri, ghiordane şi giuvaeruri închise în cutii şi besactele. Până astăzi cei mai buni argintari din Turcia sînt Greci şi Armâni ¹⁾.

Işlicarii, şi mai ales cojocarii subţiri (în frunte cu chiurci-başa sau starostele blănarilor) lucrau blănuri scumpe de cacom, samur, sîngép şi vulpe negră.

Mungii şi săpungii fabricau, în aşa-numitele chirhanele, lumînări de ceară şi săpun.

Tufecii, aşi înlocuiţi cu armurierii, lucrau diferite arme ca hangere, iatagane, mazdrace, şişuri, şuşanele şi tapangele.

În fine, tabacii fabricau din piele de capră piele albe, roşii şi galbene numite saftian, iar din piele de óie făceau meşini şi pielea rusescă iuft, numită în vechime bulgari.

¹⁾ Boué III, 82 : Les Zinzares du Pinde sont surtout renommés pour leur talent de travailler en filigrane.